

บทที่ 1

บทนำ

1.1 ที่มาและความสำคัญของปัญหา

ประเทศไทยเป็นหนึ่งในหลายประเทศในโลกที่มีธรรมชาติที่สวยงาม มีวัฒนธรรมอันหลากหลายแตกต่างกันในแต่ละภาคของประเทศ ตลอดจนมีประวัติศาสตร์อันเก่าแก่ การส่งเสริมอารยธรรมมาช้านาน ย่อมเป็นพื้นฐานหรือทุนสำรองที่ดีพอต่อการส่งเสริมธุรกิจท่องเที่ยวให้แพร่กระจายไปยังนานาประเทศ ประกอบกับระบอบการปกครองประเทศและทำเลที่ตั้งของประเทศไทยที่เอื้ออำนวยต่อการเดินทางท่องเที่ยวเป็นสิ่งเสริมหรือได้เปรียบคู่แข่งในภูมิภาคแถบนี้ รัฐบาลไทยได้เล็งเห็นข้อได้เปรียบที่มีอยู่ จึงพยายามเร่งฟื้นฟูส่งเสริมสิ่งสาธารณูปโภค สิ่งอำนวยความสะดวกทั้งหลายให้กระจายไปยังท้องถิ่นต่างๆ ในกว่า 4 ทศวรรษที่ผ่านมา อีกทั้งความพยายามใช้กลยุทธ์ทุกรูปแบบทางการตลาด การโฆษณาประชาสัมพันธ์ประเทศไทยให้เป็นที่รู้จักของชาวโลก เพื่อสนับสนุนส่งเสริมให้ผู้คนเดินทางท่องเที่ยวในประเทศไทย นับว่าประสบความสำเร็จอย่างสูงเมื่อเทียบกับธุรกิจอื่นๆ โดยเฉพาะในสถานะปัจจุบัน ที่ไทยประสบปัญหาทางเศรษฐกิจและการเป็นหนี้สินต่อต่างประเทศอย่างมากมาย ความพยายามที่ผ่านมาของรัฐบาลไทยที่มีต่อการส่งเสริมการท่องเที่ยวได้ช่วยเร่งระดมเงินตราเข้าประเทศสูงเพิ่มขึ้นทุกๆ ปี จึงไม่น่าแปลกใจนักที่ธุรกิจการท่องเที่ยวของประเทศไทยในปีที่ผ่านมา คือ ปี พ.ศ. 2542 จะเติบโตสวนกระแสกับสถานะเศรษฐกิจตกต่ำของประเทศอย่างไม่เคยปรากฏมาก่อน โดยมีอัตราการเติบโตสูงถึง 10.5% ซึ่งเป็นตัวเลขที่น่าพอใจยิ่งทำรายได้สูงสุดกว่าปีที่ผ่านมา มา โดยทำรายได้เข้าประเทศ 2.7 แสนล้านบาท มีนักท่องเที่ยวชาวต่างประเทศเดินทางเข้ามาประเทศไทยสูงสุดกว่าที่ผ่านมาคือ มีจำนวนถึง 8.58 ล้านคน ส่วนการท่องเที่ยวในประเทศของคนไทยด้วยกันเองก็มีสัดส่วนพอๆ กับชาวต่างชาติ และมีแนวโน้มเพิ่มมากขึ้นเรื่อยๆ ทั้งนี้เป็นผลจากองค์ประกอบหลายๆ ด้านดังที่กล่าวมา ประกอบกับค่าเงินบาทของไทยลดลงด้วยแล้วนโยบายของรัฐที่เร่งระดมเงินตราต่างประเทศเข้าสู่ประเทศไทย โดยททท. ได้กำหนดกลยุทธ์ทางการตลาดด้านการท่องเที่ยวให้ปี 2541 - 2542 เป็นปี Amazing Thailand การโหมกระหน่ำโฆษณาไม่ว่าในต่างประเทศหรือภายในประเทศ การใช้กลยุทธ์ในการส่งเสริมการขายหลายๆ ด้านย่อมแสดงให้เห็นว่าผลงานประสบความสำเร็จด้วยดี

เป็นเรื่องที่น่าปลื้มปิติที่ประเทศไทย มีสถานที่สวยงาม น่าสนใจไว้อวดชาวโลก แต่หากมองลึกลงไปถึงผลประโยชน์และผลกระทบระยะยาวก็น่าใจหาย เพราะธรรมชาติที่ถูกทำลายจากการเหยียบย่ำ การบุกเบิกพื้นที่จากธุรกิจประเภทนี้ อีกทั้งการจัดการท่องเที่ยวที่ใช้ทรัพยากรอย่าง

เกินกำลังไม่มีมาตรการช่วยเหลือธรรมชาติให้ได้ฟื้นตัวได้อย่างรวดเร็ว ระบบนิเวศในธรรมชาติ นั้นๆ จึงได้ถูกทำลายไปอย่างยากที่จะให้มีสภาพแวดล้อมมาดังเดิม นอกจากผลกระทบจากธรรมชาติที่ถูกบกรบจนประการหนึ่งแล้ว ที่สำคัญไม่ยิ่งหย่อนกว่ากันคือ การเปลี่ยนแปลงอันเกิดขึ้นกับสังคม ชุมชนนั้นๆ รูปแบบวิถีชีวิตวัฒนธรรมอันดั้งเดิม ที่เป็นของท้องถิ่นก็อาจถูกกลืนหรือลบเลือนหายไปด้วยเช่นกันการเปลี่ยนแปลงอาชีพเพื่อปรับให้เข้ากับสภาพแวดล้อมใหม่ๆ ธุรกิจและข้อเสนอใหม่ๆ ความสัมพันธ์ของผู้คนในชุมชน แนวคิดวิถีชีวิตต่างๆ ที่เคยมีมาจะถูกรบรจนมากน้อยเพียงใด

แม้ในระยะหลังมานี้ได้เกิดแนวคิดการจัดการท่องเที่ยวเชิงนิเวศขึ้นมา เพื่อบรรเทาหรือลดความเสียหาย และความพยายามพัฒนาการท่องเที่ยวให้ควบคู่ไปกับการอนุรักษ์และรักษาระบบนิเวศให้ได้รับผลกระทบน้อยที่สุดและยังช่วยเสริมสร้างงานและ การพัฒนาชุมชนให้ชุมชนได้มีส่วนร่วมควบคู่ไปกับการท่องเที่ยวด้วยเพื่อหลักการพัฒนาอย่างยั่งยืนขึ้น ประกอบกับในปี 2543 นี้รัฐได้ส่งเสริมให้เป็นปีการท่องเที่ยวอุทยานแห่งชาติด้วยแล้ว การท่องเที่ยวเชิงนิเวศได้รับการยอมรับอย่างรวดเร็วและได้แผ่ขยายเข้าไปไม่เว้นแม้แต่ชุมชนปกากะญอ ซึ่งได้ชื่อว่าเป็นผู้ที่มีระบบการผลิตและการบริโภคที่ไม่เป็นการทำลายธรรมชาติ แต่ด้วยข้อจำกัดของป่าไม้ที่ลดลงและผลกระทบที่เกิดขึ้นกับสังคมภายนอกที่เข้ามาสู่ชุมชน ส่งผลให้ชุมชนเกิดการปรับตัวและเข้ามามีส่วนร่วมในการจัดการทรัพยากรในรูปแบบการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ อย่างเช่นชุมชนปกากะญอบ้านแม่กลางหลวง และบ้านอังก้าน้อย อุทยานแห่งชาติดอยอินทนนท์ ซึ่งเป็นหมู่บ้านที่ตั้งอยู่เหนือระดับน้ำทะเลประมาณ 1200 เมตร ชุมชนมีอาชีพเกษตรกรรม ปลูกข้าวนาดำ ทำนาขั้นบันได และพืชเมืองหนาวอื่นๆ เช่น สตอร์เบอร์รี่ และดอกไม้เมืองหนาวตามที่ได้รับการสนับสนุนจากโครงการหลวง หมู่บ้านทั้งสองมีประวัติศาสตร์และอารยธรรมของตนเองมาช้านาน มีผู้นำหมู่บ้านจนถึงคนปัจจุบันนี้เป็นคนที่ 37 และนับถือผู้นำหมู่บ้านคนเดียวกัน ผู้วิจัยจึงสนใจศึกษาเรื่องการเปลี่ยนแปลงของชุมชนปกากะญอ หลังจากที่ชุมชนได้เข้ามาเกี่ยวข้องกับการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ อันเนื่องมาจากหมู่บ้านมีธรรมชาติที่เอื้ออำนวยต่อการจัดการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ และเป็นที่ตั้งของสถานประกอบการท่องเที่ยว เป็นจุดเริ่มต้นของการทำกิจกรรมต่างๆ สถานที่ถูกใช้ไปในการเข้าค่ายของเยาวชน และนักศึกษาทั้งจากประเทศไทยและต่างประเทศนอกเหนือจากนักท่องเที่ยวปกติอื่นๆ แล้ว เพื่อที่จะได้สัมผัสและศึกษาเรื่องระบบนิเวศในป่าที่สูงของประเทศไทย และเป็นจุดเริ่มต้นของทัวร์เดินป่าอีกหลายสิบเส้นทาง

ในส่วนของชุมชนเองได้ตอบสนองกิจกรรมการท่องเที่ยวที่เกิดขึ้นโดยบางส่วนได้เข้ามาถือหุ้่นและฝึกฝนเป็นผู้นำทางนักท่องเที่ยว หรือผู้สื่อความหมายท้องถิ่น รวมทั้งการรับจ้างงานอื่นๆ จากการมีการท่องเที่ยวในชุมชน ณ ที่ห่างไกล และเจ็บบสงบปราศจากการถูกรบรจนจากบุคคลภายนอก

นอกมานานและมีอารยธรรมของคนที่ยึดถือปฏิบัติมาหลายชั่วอายุคน จึงนำมาซึ่งวัตถุประสงค์ของการวิจัยดังนี้

1.2 วัตถุประสงค์ของการวิจัย

การศึกษาค้นคว้านี้มีวัตถุประสงค์ที่สำคัญ 2 ประการดังนี้

1. เพื่อศึกษาการเปลี่ยนแปลงของชุมชนปกากะญอหลังจากที่มีการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ ในเขตอุทยานแห่งชาติดอยอินทนนท์ จังหวัดเชียงใหม่
2. เพื่อศึกษาผลกระทบด้านบวกและด้านลบของการท่องเที่ยวเชิงนิเวศที่เกิดขึ้นกับชุมชน

1.3 ขอบเขตของการวิจัย

1.3.1 พื้นที่ที่ใช้ในการศึกษา

พื้นที่ที่ใช้ในการศึกษาเป็นหมู่บ้านปกากะญอ บ้านแม่กลางหลวงและบ้านอ่ากาน้อย อุทยานแห่งชาติดอยอินทนนท์ จ.เชียงใหม่ ซึ่งมีจำนวนหมู่บ้าน 75 หลังคาเรือน บ้านแม่กลางหลวง อยู่ในชั้นคุณภาพลุ่มน้ำ 3 และบ้านอ่ากาน้อย อยู่ในชั้นคุณภาพลุ่มน้ำ 1A ชุมชนประกอบอาชีพเกษตรกรรม ทำนาขั้นบันได ปลูกพืชและดอกไม้เมืองหนาว เช่น สตอร์เบอร์รี่ บ้านแม่กลางหลวง มีที่นา รวมกัน 35 ไร่ บ้านอ่ากาน้อย 30 ไร่ บ้านแม่กลางหลวง มีสถานศึกษา 1 แห่ง ของการศึกษานอกโรงเรียนได้รับการสนับสนุนจากศูนย์ชุมชนชาวไทยภูเขา ได้เปิดทำการสอนใน 2 ระบบ คือ ภาคปกติและภาคการศึกษาผู้ใหญ่ ภาคปกติเริ่มตั้งแต่ชั้นอนุบาล – ป.6 และภาคการศึกษาผู้ใหญ่สอนตั้งแต่ระดับ ม.1 – ม.6 โดยสอนเฉพาะวันหยุดสุดสัปดาห์

ส่วนชุมชนบ้านอ่ากาน้อยยังขาดสถานศึกษาสำหรับนักเรียน ทั้งนี้ชุมชนบ้านอ่ากาน้อย นอกจากจะปลูกดอกไม้เมืองหนาวเพื่อจำหน่ายแล้ว ยังเป็นผู้รับซื้อดอกไม้ส่งจำหน่ายไปยังกรุงเทพฯ อีกด้วย ทั้งสองหมู่บ้านมีผู้นำหมู่บ้านคนเดียวกัน จนปัจจุบันนี้นับได้ 37 คนแล้ว สำหรับพื้นที่แม่กลางหลวงอันเป็นที่ตั้งของธุรกิจการท่องเที่ยวเชิงนิเวศนี้ จัดเป็นพื้นที่กันออกของอุทยานแห่งชาติดอยอินทนนท์

1.3.2 เรื่องที่ศึกษา

ศึกษาการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นกับชาวปกากะญอ ที่มาจากการท่องเที่ยวเชิงนิเวศทั้งการเปลี่ยนแปลงในเชิงบวกและเชิงลบดังนี้คือ

- 1) การเปลี่ยนแปลงในเชิงบวกที่มาจาก การท่องเที่ยวเชิงนิเวศ ครอบคลุมเนื้อหา ดังนี้
 - 1.1) ประชาชนในท้องถิ่นเข้ามามีส่วนร่วมในการจัดการทรัพยากรชุมชนด้านการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ

1.2) ในด้านการเพิ่มขึ้นของรายได้จากการท่องเที่ยว เช่น การเป็นไกด์เดินป่า การขายสินค้าพื้นเมือง ผลผลิต ค่าจ้าง อื่น ๆ

1.3) ชุมชนมีการพัฒนาคุณภาพชีวิต เช่น ด้านการศึกษา วิถีชีวิตประจำวัน ตลอดจนความเป็นอยู่ สุขภาพอนามัย การรับข้อมูลข่าวสาร ฯลฯ

1.4) แรกกดดันในการบุกรุกพื้นที่ป่าไม้ การตัดไม้ทำลายป่าลดลงอย่างไร

1.5) ทำให้เกิดอาชีพเสริม (รอง) เพิ่มทำให้เกิดสิ่งเหล่านี้มากน้อยเพียงใด

- โลกทัศน์กว้างขึ้น
- ปรับสภาพการผลิตจากเศรษฐกิจพอเพียง มาเป็นเศรษฐกิจเพิ่มรายได้จากปกติที่เคยมีมา
- ปรับสภาพความเป็นอยู่ ใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่นมาปรับให้เกิดประโยชน์มากขึ้น

2) การเปลี่ยนแปลงในเชิงลบที่มาจากการท่องเที่ยวเชิงนิเวศครอบคลุมเนื้อหา ดังนี้

2.1) เกิดการทำลายสภาพความเป็นอยู่และวิถีชีวิตดั้งเดิมของชาวปกากะญอ

2.2) การรับเอาวัฒนธรรมจากภายนอกเข้ามา อาจขัดต่อความเชื่อ ขนบธรรมเนียมประเพณีของชาติพันธุ์ หรือการสูญเสียเอกลักษณ์อย่างไร

2.3) ความอิสระในการใช้พื้นที่

2.4) มลภาวะที่เกิดขึ้นกับชุมชน

1.3.3 ประชากรที่ใช้ในการศึกษา

ประชากรบ้านแม่กลางหลวงและบ้านอ่ากาน้อยรวม 75 ครัวเรือน

1.4 นิยามศัพท์

การท่องเที่ยวเชิงนิเวศ สถาบันวิจัยวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีแห่งประเทศไทยได้ให้คำอธิบายการท่องเที่ยวเชิงนิเวศว่าเป็น การท่องเที่ยวอย่างมีความรับผิดชอบในแหล่งธรรมชาติ มีเอกลักษณ์เฉพาะถิ่นและแหล่งวัฒนธรรมที่เกี่ยวข้องกับระบบนิเวศสิ่งแวดล้อมและการท่องเที่ยวโดยมีกระบวนการเรียนรู้ร่วมกันของผู้ที่เกี่ยวข้อง ภายใต้การจัดการอย่างมีส่วนร่วมของท้องถิ่น เพื่อมุ่งให้เกิดจิตใต้สำนึกต่อการรักษาระบบนิเวศอย่างยั่งยืน ทั้งนี้มีคำเรียกอื่นอีก เช่น การท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ แต่ในภาษาอังกฤษใช้คำ ๆ เดียวกัน คือ Ecotourism

การเปลี่ยนแปลงของชุมชน หมายถึง การเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นกับชุมชนหมู่บ้านปกากะญอ บ้านแม่กลางหลวงและอ่ากาน้อย อันมีที่มาจากกรการทำธุรกิจการท่องเที่ยวเชิงนิเวศที่ส่งผลกระทบต่อเปลี่ยนแปลงทางสังคมและวัฒนธรรมในหมู่บ้าน ได้แก่

1 การเปลี่ยนแปลงในอาชีพ หมายถึง การเปลี่ยนแปลงจากอาชีพเกษตรกรรมมาสู่อาชีพบริการการท่องเที่ยวของชุมชน

2 การพัฒนาคุณภาพชีวิตความเป็นอยู่ หมายถึง คุณภาพชีวิตความเป็นอยู่ของชุมชนได้พัฒนาขึ้น ซึ่งได้แก่ การปรับปรุงที่อยู่อาศัย การยอมรับสิ่งใหม่ การศึกษาเพิ่มเติม รวมทั้งการส่งเสริมการศึกษา เป็นต้น

3 การเปลี่ยนแปลงทางด้านจิตใจและพฤติกรรม หมายถึง การเปลี่ยนแปลงความเชื่อ ความยึดมั่น และศรัทธาต่อความเชื่อดั้งเดิม รวมทั้งการปฏิบัติตามจารีตประเพณีและพิธีกรรมต่าง ๆ

4 การเปลี่ยนแปลงทางสังคม หมายถึง การเปลี่ยนแปลงโครงสร้างทางสังคม นั่นคือการเปลี่ยนแปลงแบบแผน การกระทำทางสังคมและการกระทำระหว่างกันทางสังคม รวมถึงผลที่เกิดขึ้นและการแสดงออกของโครงสร้างทางสังคมนั้น ๆ ที่เกี่ยวกับบรรทัดฐานทางสังคม ค่านิยม และผลผลิตและสัญลักษณ์ทางวัฒนธรรม

การเปลี่ยนแปลงในเชิงบวก หมายถึง การเปลี่ยนแปลงที่ส่งผลกระทบในทางที่ดีขึ้น ในการดำเนินชีวิตอันมีที่มาจากการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ ต่อชุมชน เช่น การเพิ่มขึ้นของรายได้ อาชีพเสริม การเพิ่มความรู้สึกรักหวงแหน รักษาวัฒนธรรมประจำเผ่า หมู่บ้านได้รับการพัฒนาและความช่วยเหลือ การปลูกจิตสำนึกรักธรรมชาติ ลดการตัดไม้ทำลายป่าและสัตว์ป่า ลดการย้ายถิ่น เป็นต้น

การเปลี่ยนแปลงในเชิงลบ หมายถึง การเปลี่ยนแปลงที่ส่งผลกระทบที่แยกลงต่อการดำเนินชีวิตอันมีที่มาจากการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ ที่มีต่อชุมชน เช่น ปัญหามลพิษด้านต่าง ๆ การรบกวนสมดุลของระบบนิเวศบนพื้นที่สูง ความอิสระในการใช้พื้นที่สาธารณะ เป็นต้น

การมีส่วนร่วมในการจัดการทรัพยากร หมายถึง กระบวนการที่ชุมชนได้เรียนรู้ รับรู้ การถ่ายทอดข้อมูลข่าวสารตลอดจนการฝึกปฏิบัติและการเป็นผู้นำนักท่องเที่ยว การถ่ายทอดภูมิปัญญาท้องถิ่นให้กับบุคคลภายนอก ตลอดจนการเข้ามาถือหุ้น การทำกิจการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ

วัฒนธรรมชุมชน หมายถึง แบบอย่างการปฏิบัติอันเป็นที่ยอมรับของชุมชนปกากะญอมาเป็นเวลาช้านาน เช่น ลักษณะการแต่งกาย เสื้อผ้า การเพาะปลูก การเคารพนับถือผู้อาวุโส ขนบประเพณี เช่น งานแต่งงาน เป็นต้น

ระบบความเชื่อ หมายถึง ความเชื่อสิ่งต่าง ๆ ที่อยู่รอบตัวชาวปกากะญอมาเป็นเวลาช้านาน เช่น การให้ความสำคัญเรื่องผี กับการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและ การดำเนินชีวิตประจำวัน เรื่องของความสำคัญของเงินตรา เป็นต้น

วิถีชีวิตดั้งเดิม หมายถึง รูปแบบการดำเนินชีวิตประจำวัน ที่ถือปฏิบัติสืบทอดมาจากบรรพบุรุษ เช่น การมีชีวิตอยู่แบบพอเพียง การเพาะปลูกแบบไร่หมุนเวียน การดำรงชีวิตด้วยการเป็นเกษตรกร เป็นต้น

นโยบายของรัฐ หมายถึง นโยบายต่าง ๆ ที่รัฐพยายามส่งเสริมให้เกิดขึ้นในที่นี้ คือ นโยบายส่งเสริมการท่องเที่ยวในรูปแบบต่าง ๆ เช่น การท่องเที่ยวเชิงนิเวศ ปีท่องเที่ยวอุทยานแห่งชาติ ปี Amazing Thailand

กระแสการพัฒนา หมายถึง การที่หน่วยงานต่างๆ เช่นรัฐและเอกชนพยายามกระจายความเจริญไปทุกภูมิภาคในรูปแบบต่าง ๆ รวมทั้งการพัฒนาคอนให้เข้ามามีส่วนร่วมตั้งแต่ระดับรากหญ้า การพัฒนาคุณภาพชีวิตความเป็นอยู่

การส่งเสริมการท่องเที่ยว หมายถึง การใช้กลยุทธ์ทางการประชาสัมพันธ์ เพื่อส่งเสริมธุรกิจท่องเที่ยวของรัฐบาลและหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง